

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 5, July.- Dec. 2020, PP

پارکھ
تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2020ء، مسلسل شمارہ 10

☆ زیب النساء

تانیثیت تے مڈھلیاں پنجابی کہانی کارناں

Abstract

The woman raised their voice through different mediums against gender-based discrimination. One of these mediums is literature and the Punjabi short story as authoresses are well aware about this untold treatment to women so they are creating such stories which deal with these feminine elements. This research article explores these issues which are found in early short stories of Punjabi authoresses in Pakistan. This study also presents the instances of such issues written by early authroesses from the existence of Pakistan till 1980. It is noteworthy that in this initial period role of authoresses is minimal yet important and they have foresight to see beneath the ground realities with respect to society and gender. Moreover this research article explores the short

stories of Riffat, Khalida Malik and Nasima Ashraf in
relation to feminism.

ایس دنیا تے وارد ہون توں بعد جدوں انسان ترقی دیاں منزلاں طے کردا زرعی دور وچ وڑیا تے زراعت دا مڈھ
سوانیاں دے ہتھوں رکھیا گیا۔ سومیری تہذیب موجب سوانیاں معاشرے وچ تیز تے متحرک سن۔ اوہ کھاؤن پکاؤن، سلائی
کرن تے دوجے کماں کا جاں دیاں جانوسن۔ ایس حوالے نال ابن حنیف لکھدے نیں:

"عورت چوں کہ شروع ہی سے غذائی نباتات جمع کرتی چلی آرہی تھی اس لیے خود
روپودوں کی نگہداشت کرتے کرتے گندم کی افادیت بھی اسی نے معلوم کی۔ اس
عورت ہی کے ہاتھوں سب سے پہلے عراق میں زراعت کی ابتدا ہوئی اور
عورت ہی نے انسانی زندگی میں تمدنی انقلاب برپا کر دیا چنانچہ زراعت کاری
کے ساتھ ساتھ مادری تہذیب کا بھی آغاز ہوا۔" (1)

زراعت دے فن توں آشنا ہون پاروں سومیری تہذیب خوشحال سی۔ روٹی روزی دا معاملہ حل ہو گیا۔ ویلے دی
لوکائی نے شکرانے دے طور تے دیوی، دیوتاواں دی پوجا شروع کیتی۔ ابن حنیف ایس بارے لکھدے نیں:

'اس مادری نظام میں عورت زندگی کے تقریباً ہر شعبے پر حاوی تھی۔ اس لیے
زراعت کاروں نے اپنی تہذیب کا منبع بھی کسی غیر مرئی مونث ہستی کو قرار دیا۔
غرض ان جملہ وجوہات یعنی روئیدگی زمین، عورت کی سماجی برتری اور تولید کے
مذکورہ مسلسل چکر کی رعایت اس اظہار عبودیت کی خاطر قدرتاً ان کے شعور نے
کسی دیوتا کی بجائے عہد حجریہ کی اس قدیم اور موہوم سی دیوی کو معبود کی شکل
دے دی۔" (2)

سوانیاں نے انسانی معاشرے دے ارتقا وچ جیہڑا کردار ادا کیتا، اوہ بے مرداں توں ودھ نہیں تے اوہناں دے
برابر ضرور اے پر ایہنا قابل تردید حقیقت اے کہ تاریخ دے کسے وی موڑ تے سوانیاں دی جدوجہد دا اعتراف نہیں کیتا گیا۔
زرعی انقلاب توں بعد سوانیاں کولوں آزادی کھوہ لیتی گئی۔ دراوڑ تہذیب دی قدرون پامال کرن وچ مرداں دا کردار سرکڈھواں
سی جدوں اوہناں ویکھیا کہ سوانیاں دے سدھائے ہوئے ڈنگر سوانیاں دے حصے دا کم کر رہے نیں تے اوہناں نوں اپنے اثر

پیٹھ کر لیا تے زراعت نوں سانجھ لیا۔ انج برصغیر وچ مادرانہ نظام ہولی ہولی ختم ہوندا گیا تے سوانیاں نوں حقارت دی نظر نال ویکھنا شروع کردتا گیا۔ نال ای جنسی طور تے ہر اسکی داڈھ وی بجھا، چھنے اگے چل کے سوانیاں نوں گھرتے چار دیواری تیک محدود کردتا۔ سماج وچ سوانیاں تے مرداں دی وکھ وکھ دُنیا اُلیک دتی گئی جس پاروں سوانیاں دی حیاتی پابہ زنجیر کردتی گئی۔ اوہناں دے کردار نوں منفی ڈھنگ نال پیش کرن وچ مشرق تے مغرب دا کوئی فرق نہیں۔ ایستھوں تیکر کہ اوہناں دے اشرف المخلوقات ہوون نوں وی رد کردتا گیا۔ مادرانہ نظام ہولی ہولی پدرانہ نظام وچ ڈھل گیا۔ نظام نے سوانیاں نوں غلام بنالیا۔ اوہناں دی نرمی، رحم دلی، محبت، شفقت تے جان نثاری دے جذبات نوں اوہناں دی کمزوری سمجھ کے سوانیاں نوں محکوم بنالیا گیا جدوں ظلم تے ستم حدوں ودھ گیا فیر ایناں مظلوم زنانیاں اپنے حق دی منگ شروع کردتی۔ کشور ناہید صاحبہ اس ضمن وچ بیان کردیاں نیں:

"پدري نظام یعنی مردوں کی قانونی بالادستی غالباً چار ہزار سال قبل مسیح میں میسوپوٹیمیا میں شروع میں شروع ہوا اور پھر بتدریج یہ نظام ساری دنیا میں پھیلتا چلا گیا۔ حکمران اشرافیہ کے خلاف بغاوتیں پہلے بھی ہوئیں لیکن حقوق نسواں کی یہ پہلی تحریک ہے جس نے مردوں کی اس بالادستی یا پدري نظام کو چیلنج کیا ہے۔ دنیا کے ہر ملک میں عورتیں اپنے حق کے لیے اکٹھی ہو رہی ہیں اور سیاسی مجلس عمل قسم کی تنظیمیں بنا رہی ہیں۔ وہ خود مختار اور آزاد انسان کی حیثیت سے اپنا حق مانگ رہی ہیں۔" (3)

سوشلسٹ حکومت دی بنیاد رکھن والا پہلا حکمران لینن سی جہدی سوچ سی کہ ملکی ترقی واسطے سوانیاں نوں ہر کھیترو وچ آزادی نال اپنا بھرپور کردار ادا کرنا چاہیدا اے۔ مارکس، اینگلز تے لینن دے فلسفے موجب مرداں تے زنانیاں دے حق برابر نیں۔ جس پاروں روس وچ نسائی تحریکاں نے ڈھیر ترقی کیتی تے اپنے حق لئی مہان کارنامے سرانجام دتے۔ روس دیاں سوانیاں نے جاپان تے روس دی جنگ دوران مرداں دی تھاں سنبھال کے ثابت کیتا کہ اوہ برابر حق دے مطالبے وچ جائز نیں۔ 1936 دے روسی قانون مطابق سوانیاں نوں معاشی، سیاسی، سرکاری تے غیر سرکاری اداریاں وچ مرداں دے برابر حق حاصل نیں۔ ایہدے کارن سوانیاں اُتے ریاست ولوں کوئی پابندی نہیں سگوں اوہناں نوں ملازمتاں وچ برابر حصہ دتا جاندا۔ کئی محکمیاں وچ سوانیاں دی تعداد مرداں توں ودھ سی پر تمام تر حقوق تے آزادی دے باوجود ریاست دے اعلیٰ

عہدیاں تے اوہناں دی تقرری بہت گھٹ سی۔ برصغیر وچ انگریزاں دی آمد توں بعد سوانیاں دے حق دا ادراک شروع ہويا۔ پڑھے لکھے جواناں نے جدوں غلامی دیاں وجوہات تلاش کیتیاں تے اک وڈی وجہ سوانیاں دا عضو معطل بننا سی۔ اوہناں ایس گل نوں محسوس کیتا کہ جدوں تیکر مرداں تے سوانیاں وچکار برابری دے تعلقات نہ ہوں اوہناں تیکر سماج ترقی نہیں کرے گا۔ دوجے پاسے یورپ وچ زنانیاں دے حق لئی جماعتاں تے تحریکاں وجود وچ آئیاں۔ برصغیر تے وی اوہناں اثر پایا۔ تانیثیت دیاں ایہناں تحریکاں دا مقصد سوانیاں دا استحصال ختم کرنا سی، اوہناں نوں مرداں دے برابر حقوق دوانا سی۔ ناصرہ حبیب نیڑے تانیثیت دی تعریف اے:

"بہت سارے نظریات کے برعکس نسوانیت Feminism کے تصور کی بنیاد کسی ایک نظری اصول پر نہیں ہے۔ اس لیے نسوانیت Feminism کی کوئی ایسی خاص تعریف نہیں جو تمام زمانوں کی عورتوں کے لیے قابل اطلاق ہو۔ پس اس کی تاریخ بدل سکتی ہے اور بدلتی ہے کیونکہ نسوانیت Feminism کی بنیاد تاریخی اور ثقافتی اعتبار سے ٹھوس حقائق، شعور اور اعمال کی مختلف سطحوں پر ہے۔" (4)

وگھو وگھ ملاں وچ تانیثیت دا لفظ وگھو وگھ معنیاں پٹھ ورتیا گیا۔ ستارویں صدی وچ نسوانیت توں مراد اک شے مٹھی جاندی سی جد کہ موجودہ دور وچ ایس توں مراد سوانیاں تے ظلم، ایہناں دے استحصال دا شعور یعنی اجیہی صورت حال بدلن لئی مرد تے زنانی دا شعوری عملی قدم اے۔

تانیثیت دیاں علمبردار تحریکاں نے سوانیاں وچ حق بارے شعور اُچاریا تے نال ای ایس نقطے ول گوہ دوا یا اے سوانیاں معاشرے واسطے اہم نیں۔ ایس شعور پاروں دنیا ادب وچ نسائی ادب دا مڈھ بجھا۔ پنجابی ادب ول جھاتی ماری جائے تے سٹہ نکلا اے کہ مڈھ وچ ادب تے وی مرداں دی اجارہ داری سی تے سوانیاں خال خال ہی دسدیاں نیں پر جدوں کارل مارکس، اینگلز تے لینن دے نظریات دے اثر پٹھ ترقی پسند تحریک نے پنجابی ادب نوں اپنے رنگ وچ رنگنا شروع کیتا تے پنجاب دیاں سوانیاں نوں اپنے تشخص دا احساس ہويا۔ ایہتوں سوانیاں دیاں شعری تے نثری تخلیقاں نے جنم لیا۔ ایس توں پہلے سوانیاں کول لوری توں لے کے وین تیکر یعنی جن توں مرن تیکر دی روایت لوک ادب دی صورت موجود سی یا فیر مذہبی تے اخلاقی شاعری سی پر جدید سوانیاں دے خیالاں، احساساں تے جذبیاں دیاں حامل تخلیقاں نہ ہوں دے برابر۔ ایہناں خیالاں دے اظہار لئی پنجاب دی سوانی نے نثری ادب وچ کہانی لکھن دا مڈھ نہنیا۔ دلشاد ڈوانہ لکھدیاں نیں:

”ہن تائیں دی کھوج دے مطابق پنجابی کہانی کار زانیاں وچوں سب توں پہلاں امرجیت کور دے مجموعے چھپے، اس توں بعد 1943 وچ امرتا پریتم دے دو مجموعے ’کنجیاں‘ تے ’چھبی ورہے بعد‘ چھپ کے مارکیٹ وچ آئے۔“ (5)

وڈ توں مگروں سب نوں پہلاں 1951 وچ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر دے ماہنامہ ”پنجابی“ وچ سوانیاں دے افسانے چھپے۔ 26 جون 1955 دے ”امروز“ وچ خدیجہ مستور دا افسانہ چھپیا۔ چھیتی ای پنجاب دیاں سوانیاں اپنے خیالاں دی نمائندگی واسطے ایس صنف نوں موزوں سمجھدیاں تختہ مشق بنایا۔ جدید کہانی دے ودھا وچ سوانیاں نے بہت اہم کردار ادا کیتا۔ خاص طور تے ترقی پسند تحریک دے اثر پٹھ جدوں استحصالی طبقے، حاکم تے محکوم کارخانہ دار تے مزدور دی برابری دی نابری دی گل چھڑی تے سوانیاں نوں وی اپنے تشخص دا احساس ہويا۔

قیام پاکستان توں بعد سب توں پہلاں رفعت دیاں کہانیاں دا مجموعہ ”اک اوپری کڑی“ دے ناں توں 1968 وچ چھاپے چڑھیا۔ ناں توں پتہ لگدا اے کہ ایہہ مجموعہ سوانیاں دے تشخص بارے اے۔ تشخص لئی جتیاں سماج دا ایہہ کردار مرداں دے طاقتور معاشرے وچ دم گھٹن دا شکار اے۔ سوانیاں دی ایہ گھٹن داخلی تے خارجی دوواں حوالیاں نال اے۔ رفعت دے تخلیق کردہ کردار مامی فضلاں، کریماں، کاماں، آپانصیاں، رضیہ یا سوزی سماج دیاں سوانیاں دے دکھاں دیاں نمائندہ نیں۔ ایہ علامتاں نیں سوانیاں دیاں محرومیاں تے اوہناں دکھاں تے روگاں دیاں جواوہناں نوں اندر رہی اندر دیمک وانگوں چٹ جان دے نیں۔ رفعت دے تقریباً سارے افسانے سوانیاں دے دکھاں غماں تے محرومیاں نوں پیش کر دے نیں۔ اوہنے اپنے کردار راہیں سوانیاں دے دکھ، نفسیاتی کشمکش تے گھر دی چار دیواری وچ پیش آون والیاں اوکڑاں نوں چابکدستی نال پیش کیتا۔ ”اک اوپری کڑی“ وچ شامل رفعت دے افسانے ”کرناں دی دھوڑ“ پتر پاروں کئی زنانیاں دی حیاتی نوں جہنم بن دے دکھایا۔ افسانے وچ جائیداد دے وارث لئی دو جاویاہ رچایا جاندا اے تے پہلی بیوی دی دس سال دی رفاقت تے خدمت بھلا دتی جاندی اے۔ ایس سہ اوہدے احساساں تے جذبیاں دی عکاسی رفعت نے خوب کیتی اے:

”کنڈی بوہے نوں وجدی تے پھائی اوہدی روح نوں لگ جاندی، اوہنوں

ایویں لگدا جیویں اوہدی حیاتی اک انھ ہنیرے غار وچ آن کھلوتی اے۔“ (6)

طلاق سماج وچ اللہ پاک دا دتا ہویا اوہ حق اے جہدانا جائز استعمال مرداں دی حاکمیت دی گواہی اے۔ اللہ پاک نے ایہنوں جائز کماں وچوں سب توں ناپسندیدہ قرار دتا پر مرداں نے ایہ ظلم روا رکھن وچ کوئی کسر نہیں چھڈی۔ افسانے

بارے ڈاکٹر اسلم رانا اپنے وچار پیش کر دیاں لکھدے نیں:

"کرناں دی دھوڑ وچ رفعت نے اوس سارے دکھ درد نوں سمیٹ لیا اے جیہڑا
صرف اوہ عورت محسوس کر سکدی اے جنہوں اوہدے خاوند کولوں طلاق مل
جاوے تے ایس افسانے دا خیر لافقرہ ایہ ظاہر کردا اے پئی جدوں ایہ طلاق کسے
عورت دی جھولی وچ پائی جاندی اے تے اودوں ساری دنیا دیاں عورتاں اوہدا
دکھ تے بے عزتی محسوس کرن لئی اکٹھیاں ہو جاندیاں نیں۔" (7)

ایس کہانی وچ صرف ایک سوانی دی تذلیل نہیں سکوں ساری نسوانیت دی تذلیل اے۔ ہر سوانی دے جذبات تے
احساس ہوندے نیں پر جدوں اوہدے جذبیاں دی قدر نہ کیستی جائے۔ فیر ایہہ مونہہ زور جذبے اپنا راہ آپ بنالیندے نیں،
بھاویں اوہ رستہ غلط ہووے پر ٹھکرائے جاوے دا غم غلط کرن لئی سوانی کول کوئی چارہ سماج دا المیہ اے کہ طلاق یافتہ سوانی نوں چنگا
نہیں سمجھیا جاؤندا۔ اوس نال ویاہ کرنا وی عیب اے جیویں سلیم نے کیتا۔ صغراں دے کردار راہیں رفعت ہوراں زنانی دی
مظلومیت نوں بے نقاب کیتا تے ایہ دسیا کہ مرداں دے سماج وچ زنانیاں نوں کوئی کچھن والا نہیں۔ اسلامی معاشرے وچ آج
دے جدید دور وچ وی زمانہ جاہلیت دے آثار ہر تھاں موجود نیں جہد اثبوت طلاق یافتہ زنانی نال روا رکھیا جان والا معاشرتی
رویہ اے۔ "سدھراں، صلیب تے اک ٹیاری" وچ رفعت نے مجبور پر جوان سوانیاں دے جذبیاں نوں زبان دتی اے، نال ای
زنانی دا قربانی دین والا ازلی جذبہ بیان کیتا کہ کس طرح سوانیاں اپنیاں خواہشاں نوں مار کے دو جیاں لئی جیوندیاں نیں۔ کہانی
اک سوال اے سماج لئی کہ زنانی اندر تے باہر ہوون والے ظلم دا ذمہ دار کون اے۔ پروفیسر جواد ایس کہانی بارے اپنا تجزیہ پیش
کریاں لکھدے نیں:

"سدھراں، صلیب تے اک ٹیاری وچ اچھی ٹیاری دی وارتا بیان کیستی گئی اے
جنہوں حالات دی صلیب دی چھڈی گئی اے تے اپنے خاندان لئی اوہ اپنا آپ
قربان کرن تے مجبور کردتی گئی اے۔" (8)

زنانی جدوں اپنے حق دی منگ کردی اے تے عام طور تے اوہدی مراد جائیداد وچ حق، ملازمتاں وچ حصہ،
شادی ویاہ دے معاملے وچ اوہدی رضامندی تے مرداں دے برابر آزادی لتے جاندے نیں۔ اصل ایہ اے کہ سوانیاں
گھریلو حیاتی وچ قید نیں۔ اوہناں دے جائز جذبیاں نوں بری طرح برباد کیتا جاندا اے، کدی رشتہ دیکھن والے اوہناں دی

عزت نفس دیاں دھجیاں اُٹندے نیں تے کدی ویہ توں بعد اوہناں دی روح نوں تارتا رکرن والے کنڈیاں نال واہ پیندا اے پراہیناں دا کوئی اُپا نہیں۔ رفعت ہوراں متوسط طبقے دیاں سوانیاں دی نفسیات تے جھنپیلیاں نوں تجریدی قسم دے افسانے "اک تیری تے اک میری" دوازی کردار مرد تے زنانی پیش کیتے نیں۔ تلمیحاتی تے علامتی انداز دی ایس کہانی دا مڈھ مرد تے زنانی دے جمن توں بچھدا اے۔ مرد واسطے زنانی دا وجود لازمی قرار دتا گیا پر مرداں نے زنانیاں نوں اک کھڈونا سمجھیا، کھیڈیا، توڑیا تے نواں لے آؤندا۔ سوانیاں نوں اج تیکر جوئے وچ ہاریا جاندا اے، بازاراں وچ وپچیا جاندا اے حالاں کہ دوواں دی تخلیق دا مقصد اک دو جے دا اکلا پا دور کرنا سی۔ رفعت موجب:

”استھ تے آدم نوں اکلا پاتنگ کر دا اے تے حوانوں کلیاں گھڑیاں دس دیاں

نیں تے تنہائی دے ایس جنگل وچ اسیں سارے رُلدے پھر دے آں۔“ (9)

رفعت دے سارے افسانیاں دے سرناویں زنانی دے دوا لے گھمدے نیں۔ اوہناں سوانیاں دے دکھاں دیاں جہتاں نکھیڑ کے پیش کیتیاں تے سماج وچ سوانیاں نال ہوون والے دھرو دا رونا رویا۔ رفعت دیاں کہانیاں بارے ڈاکٹر نبیلہ رحمن لکھدیاں نیں:

"رفعت نے عورت کے سماجی مسائل اور تشخص کے حوالے سے ہی اپنی

کہانیوں میں اس کردار کو نمایاں کیا ہے۔ اس نے مردانہ سماج میں عورت کی

مظلومیت اور بے بسی کو موضوع بنایا ہے۔" (10)

نسیمہ اشرف علی دا افسانوی مجموعہ "سکے پتر 1968" وچ چھاپے چڑھیا۔ ایس مجموعے وچ چوداں افسانے نیں۔ ایہناں وچ ٹائٹل افسانہ "سکے پتر" دے ناں توں اے۔ کہانی وچ نسیمہ نے زمانہ جاہلیت توں لے کے اج دے جدید دور تیکر سوانیاں دی بے بسی تے مظلومیت نوں موضوع بنایا اے۔ افسانے راہیں پچھیا اے کہ ہر جرم دی سزاوار سوانی ہی کیوں سمجھی جاندی اے۔ جرم کسے دا ہوئے پر سزا زنانی دا مقدر کیوں بن دی اے۔ افسانے دا مرکزی کردار شبانہ سی جہدی حیاتی بارے نسیمہ صاحبہ آہندیاں نیں:

"پل صراط دے ایس نازک تے ہولناک سفر وچ کسے داوی کچھ نہیں گواچیا۔

شبانہ نویاں بہاراں دے رنگیں آنچل دے سائے وچ لمی تان کے سوں

گئی۔" (11)

سوانیاں دی حیاتی داسفر پل صراط وانگوں نازک تے ہولناک کیوں ہوندا اے، ایس سوال دا جواب نسیمہ اشرف نے سماج کولوں منگیا، مرداں دی حاکمیت والے سماج وچ مرد کدی اپنی غلطی تسلیم نہیں کردے۔ ہمیشہ سوانیاں نوں الزام دتا جاندا اے۔ کئی وار طاقت تے حاکمیت دے نشے وچ مخمور مرد سوانی نوں انسان تیکر نہیں سمجھدا۔ سوانیاں اتے کئی الزام لا کے انتقامی رویہ اختیار کردے نیں۔ شفقت سلطانہ دا افسانہ "پھلاں والی" ایہو جے مرداں دی نفسیات دا عکاس اے جیہڑے سوانیاں دی تذلیل کرنا اپنا بنیادی حق سمجھدے نیں۔ کئی کئی گل تے سوانیاں نوں ذلیل کردے نیں جیہڑی اخیر بغاوت دی صورت وچ اے۔ ایس گھٹن زدہ ماحول توں نجات لئی سوانیاں فرار لہجہ دیاں نیں پر اوہ راہواں مسدود ہوندیاں نیں تے نجات دا کوئی ذریعہ نہیں ملدا۔ شفقت سلطانہ دے افسانے وچ اک پھل وچکن والی سوانی دی کہانی اے کہ ویاہ توں بعد اوہ اپنے گھر والے دے بے حد سیوا کردی اے پر دھی جمن دی سزا وچ سارا ٹہرا اوہ دے خلاف ہو جاندا اے۔ اوہدا خاوند اوس نوں گھروں کڈھ دیندا اے تے دو جا ویاہ رچالیندا اے حالاں کہ دھی دا جمن باعث رحمت اے۔ دو جا ایہدے وچ ماں دا کوئی قصور نہیں ہوندا۔ طبی سائنس دے مطابق دھی یا پتر جمن دا ذمہ دار مرد اے۔ اسلامی تصور وی ایہی اے کہ اولاد مرد دی ذمہ داری اے پر ساریاں منطقاں اک پاسے مرداں دے جبر دا بہانہ سدا سوانیاں نوں روگی کردار پیا اے۔

خالدہ ملک اپنیاں کہانیاں وچ سوانیاں نوں سماج وچ جیون لئی حوصلہ تے ہمت دین دا آہر کردیاں نیں۔ اوہناں دیاں کہانیاں وچ زنانیاں اپنے حق واسطے جدوجہد کردیاں دسدیاں نیں تاں جے اوہ سماج وچ حق وصول کر لیں۔ خالدہ ملک ہوراں دے افسانوی مجموعے "زلفاں چھلے چھلے" دے دیباچے وچ منصور قیصر لکھدے نیں:

"خالدہ ملک نوں ایویں احساس اے جے عورت محض خود رچی یا خود ترسی دا شکار

نہیں بلکہ اپنے مزاج دے لحاظ نال بھرپور پنجابن وی ہے گی۔ اوہدے وچ

مرداں وانگوں ڈائریکٹنس اے۔" (12)

"خوشی" اک اجیہی بے اولاد سوانی دوا لے گھمدا اے جیہڑی پنجاہ ورہیاں دی عمر وچ بیوہ ہوون توں بعد دو جا ویاہ رچالیندی اے تے پرواہ نہیں کردی کہ لو کائی اوہدے بارے کیہ کہوے گی۔ اپنی خوشی مناوون لئی سماج دیاں نام نہاد رسماں دے مونہہ اتے چنڈاں مار دیاں آکھدی اے:

"کیہ دساں بھینا! پچھلے ورھے جدوں میں تیرے بھرا نال حق نکاح کیتا سی تے

رشتے داراں بڑا رولا پایا سی تے اسماں چپ چپتے ای نکاح پڑھ لیا سی۔ رشتہ دار

وی ناراض ہو گئے سن تے ہن اج ساڈے ویاہ دادیہاڑا سی۔ میں سوچیا تھوڑی
جیہی خوشی کر لئے تے بس۔" (13)

انج ای افسانہ "تہانوں کیہ اے" وچ شیدو چاچے دے پتر دی منگ سی۔ اوہدے نال انتاں دا پیار کردی پر خاندانی
جھگڑے مگروں شفیع دے ماپے رشتہ توڑ دیندے۔ شفیع وی مایاں دی رضا وچ راضی ہو گیا پر شیدو دی ہمت دیکھن جوگ اے
جس شفیع داراہ ڈک کے آکھیا:

"وے بے غیرتا! پنڈ وچ اج تیکر کسے گھبرو جوان اپنی منگ چھڈ کے کسے
ہور کڑی نال ویاہ کیتا اے۔ جے توں کرن لگا ایں؟ پر شیدو اے میرا نہیں،
میرے ماں پیو دا فیصلہ اے۔ وے توں ونگاں کیوں نہیں پالیندا۔" (14)

کہانی وچ خالدہ ملک نے دسیا کہ جدوں زنانی حالات دا مقابلہ کرن لئی تیار ہو جاوے تے اوہدوں کوئی ہڑھ اوہدا
راہ نہیں ڈک سکدا۔ شیدو نے شفیع نوں آکھیا کہ تیرا ویاہ میرے علاوہ کسے ہو نال نہیں ہو سکدا۔ شفیع نے ایگل نظر انداز کر
دتی شیدو دے رات دے ہنیرے وچ چا تو نال شفیع داقبل کردتا۔ اوس ویلے اوس پنڈ دے لوکاں نوں ویکھ کے آکھیا۔
"تہانوں کی اے۔"

خالدہ ملک نے افسانے وچ سوانی نوں بے حد دلیر تے مضبوط دکھایا اے کہ جدوں سوانی کوئی فیصلہ کر لوے تے
ڈر، خوف، بدنامی، رسوائی توں بے نیاز ہو جاندی اے۔ حفیظ احمد اپنے مضمون "پنجابی کہانی وچ سوانیاں دا حصہ" وچ اوہناں
دیاں کہانیاں لکھدے نیں:

"عورت صنف نازک نہیں بلکہ صنف مخالف اے جیہڑی زرتے زمین وانگوں
مرد دی ذاتی ملکیت نہیں بلکہ اوہدے برابر حقوق رکھدی اے۔ خالدہ ملک دیاں
کہانیاں وچ کڑتن تے مٹھاس وی اے تے ایہ دوویں پہلو حیاتی دی صحیح عکاسی
کر دے نیں۔ اوہدیاں کہانیاں دا مڈھلا موضوع ایس دھرتی دی عورت نال
ہمدردی اے۔" (15)

خالدہ ملک دیاں کہانیاں وچ سوانیاں اپنے حق دی منگ کرن دی بجائے تھیں اپنے حق ورتدی اے۔ اوہ اپنے
حق نوں گوا دیندی اے۔ مغلوب ہوون دی بجائے اپنے آپ نوں معاشرے وچ برابری دی سطح اتے محسوس کردی اے۔

مکدی گل کہ مردانہ حاکمیت والے سماج وچ پنجابی کہانی کارناں نے تانیثی نقطہ نظر نمایاں کرن وچ اہم کردار ادا کیتا۔ اوہناں اپنے سماجی پس منظر نوں مد نظر رکھدیاں تانیثی فکر نوں بڑے قرینے نال اجاگر کیتا۔ اپنی پنجابی کہانی راہیں اوہناں سوانیاں دے احساساں تے جذبیان نوں زبان دتی تے نال نال خانگی ظلم و ستم تے استحصالی رویے وی منظر عام تے لے آؤندے۔ اوہناں ایس گل دی دس وی پائی کہ چنگا معاشرہ اوہ اے جتھے مرد تے زن دے حق وچ فرق نہیں کیتا جاندا سگوں طبی خدو خال نوں سامنے رکھدیاں حق تے فرض دان کیتے جان دے نیں، جے طاقت دا توازن بے لگام ہو جائے تے باغی رویے جنم لیندے نیں۔ ایہ بغاوت نفرت دی اک بھکا دیندی اے جیہڑی طوفان دا پیش خیمہ ثابت ہو سکدی اے۔

حوالے

- (1) ابن حنیف، ہزاروں سال پہلے، لاہور مکتبہ ارواں، 1960ء ص 19
- (2) اوہی، ص 19
- (3) کشورناہید، عورت زبان خلق سے زبان حال تک، لاہور، سنگ میل پبلی کیشنز، 2000ء، 12
- (4) نگہت سعید خان مترجم عورت مانگے آزادی از ناصرہ حبیب، لاہور، لائینڈا کنٹاک ریسرچ 1987ء ص 4
- (5) دلشاد ڈوانہ، ڈاکٹر، پنجابی کہانی کارناں (کھوج، پرکھ) لاہور، بزم فقیر، پاکستان، 2004ء ص 15
- (6) رفعت، اک اوپری کڑی، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 2003ء ص 17
- (7) اسلم رانا، ڈاکٹر، رنگ سنگ، لاہور، عزیز پبلیشرز، 1991ء ص 122
- (8) سعید بھٹا، سانجھ سرت، لاہور، اے پبلیشرز، 1997ء ص 212
- (9) اک اوپری کڑی، ص 68
- (10) اوری اینٹل کالج میگزین، شمارہ 323، جلد 87، لاہور پنجاب یونیورسٹی، 2012ء ص 109
- (11) نسیم اشرف علی، سکے پتر، لاہور، ادارہ مطبوعات جدید، 1968ء ص 108
- (12) منصور قیصر، (دیباچہ)، مشمولہ زلفاں چھلے چھلے از خالدہ ملک، راولپنڈی، اپنا ادارہ 1977ء ص 9
- (13) خالدہ ملک، زلفاں چھلے چھلے، راولپنڈی، اپنا ادارہ 1977ء ص 19
- (14) اوہی، ص 30
- (15) اوہی، ص 36